

עוד בעניין קניית החזרת לפסח עבור החזו"א בשמיטת תש"ה

לעורך שלום.

בגיליון 220 של 'המעין' (טבת תשע"ז, עמ' 48 ואילך) הופיע מאמרו של הרב יהושע בן מאיר בעניין שיטת החזו"א בשימוש בתוצרת חקלאית מהיתר מכירה בשמיטה. הרב בן מאיר מפנה למכתב ששלח ר' יום טוב ליפא מצפת לחזו"א בערב ר"ח ניסן שנת השמיטה תש"ה (נדפס בספר גנזי ושו"ת חזון איש חלק שלישי עמוד קיז), ומציין שלדעתו "מהמכתב ברור שבעל השדה מעין זיתים הינו יהודי, ולכן נתבקש 'איש אחד ערבי שיקבל את החזרת [כריין] מן בעל החזרת במתנה... כמו כן ברור שלא מדובר בשדה שהופקרה בשביעית, שהרי אז היה ר' יו"ט ליפא לוקח את החזרת בעצמו כדין פירות שביעית". מכאן מוכיח הרב בן מאיר שגם החזו"א בשעת הצורך ולצורך מצוה היקל להשתמש בהיתר המכירה.

לדעתי שגה הרב בן מאיר במסקנתו שבעל השדה מעין זיתים היה יהודי. ראשית מבחינה היסטורית, לפי התיאור בוויקיפדיה היישוב עין זיתים נוסד על ידי בני העלייה הראשונה בשנת תרנ"א כקילומטר צפונית לכפר הערבי עין זיתון, בתקופת מאורעות תרפ"ט עזבו התושבים היהודים את המקום והיישוב נהרס, בשנת תרצ"ב שבה ונוסדה המושבה, אך שוב נעזבה במאורעות תרצ"ו-תרצ"ט, ותושבי עין זיתון הערבים השתלטו על השטחים החקלאיים של היהודים ועיבדו אותם. רק בשנת תש"ו הוקם היישוב מחדש כהיאחזות של הפלמ"ח, כך שבראשית ניסן תש"ה, זמן כתיבת המכתב של ר' יו"ט ליפא לחזו"א, עין זיתים היהודית הייתה חרבה, ולא יתכן אם כן שיו"ט ליפא יקנה בעין זיתים חזרת מיהודי! יותר מסתבר שבעקבות המתח ששרר אז באזור בין היהודים לערבים פחד יום טוב ליפא ללכת לבדו לכפר והוא נעזר במתווך ערבי שניהל עבורו את המשא ומתן עם החקלאי הנוכרי, ולכן רכש את החזרת מהמתווך הערבי ולא ישירות מהחקלאי.

בהמשך מסיק הרב בן מאיר (עמ' 52) ש"ניתן להניח שהחזו"א רצה חזרת מתוצרת החקלאות היהודית, אבל לא רצה שיתפרסם שהוא אכל חזרת מקרקע שנמכרה בהיתר מכירה. על כן הרחיק עדותו, וביקש מאדם לא מוכר בסביבתו שידאג לו לחזרת מחקלאי יהודי, ושישמור בסוד שהחזרת עבור החזו"א". עוד קודם הסיק הרב בן מאיר (עמ' 51-52) "נראה בעיניי שבכוונה נעשה הכל במסתור, ושר' יו"ט ליפא הונחה שלא לספר שהחזרת היא עבור הגאון בעל החזו"א. אני שולח חבילה ע"י הדוור, בטח אקבל תשובה מקבלתם החריין בכלי תוך כלי' כותב ר' יו"ט ליפא. מדובר בערב ר"ח ניסן, יותר משבועיים לפני פסח, אין אפילו שליח אחד שנוסע לפני פסח לבני ברק שיביא לחזון איש את החזרת?".

באופן מעשי איני מבין מה פסול מצא הרב בן מאיר במשלוח החבילה בדואר באותה תקופה שהדרכים בה היו בחזקת סכנה, ובשעה שבני ברק הייתה עיירה קטנה שלא רבים

פקדוה. גם לא ברורה לי מסקנתו ש"בכוונה נעשה הכל במסתור". הרב בן מאיר מסכם ש"אני מניח שרבים יאמרו שמדובר בהשערות רחוקות ללא ביסוס, אך לדעתי מי שהצליח להכיר אפילו רק את אפס קצה גדולתו של הגאון בעל החזו"א כדאי ש"ישמור את הדבר". אך מעיוני באגרת הנ"ל מצאתי שיום טוב ליפא כותב במפורש "אני חשתי ולא התמהמהתי והלכתי לכפר עין זיתים ועשיתי כמו שכ"ק כתב לי, **והוספתי בשביל כבודו הרמה וחשקות לבו הטהור במצווה**, לא רציתי לקחת מן הבא לידי אלא רק ישר מן (הכרם) [שדה] נתעקר מן האדמה, ותיכף ומיד שמתי את הכריין בכלי כשר שלי". מרגע שיו"ט ליפא כותב "והוספתי בשביל כבודו" - מניין לנו לדעת מה בדיוק ביקש ממנו לעשות מרן החזו"א איש זצ"ל ומה הוסיף ר' ליפא? וכן בהמשך מציין יום טוב ליפא "בטח כבודו רוצה לדעת איך עשיתי, אני גמרתי עם איש אחד ערבי שיקבל את הכריין מן הבעל הכריין במתנה, וגם התניתי עם בעל הכריין שייתן לו במתנה, וכך הייתה, ואחר כך שילם לו בעד המתנה מכספו, אחר שהלך בעל הכריין מסר לי לידי הכריין ואני שלמתי". יו"ט ליפא ראה צורך לפרט מה עשה, ולא הסתפק באמירה "עשיתי כאשר צויתני", וגם זה מראה שעשה דברים מדעתו ולא רק על פי ציווי החזו"א. בסדר השביעית שנערך בהנחיית החזו"א ע"י רבי נחום מאיר קרליץ זצ"ל והוציא לאור רבי זליג שפירא זצ"ל בחיי החזו"א זצ"ל כתוב בסעיף ד' ש"מותר לקנות פירותיו של גוי אצל גוי ולשלם לו מיד, אבל אם קונה פירות גוי אצל ישראל צריך לקנות רק בהקפה", דהיינו שהמעות שנמסרות לגוי אינן נתפסות בקדושת שביעית, למרות שהחזו"א בסי' י"ס ק"י מסתפק בדבר, וגם לא כתוב ברמב"ם שאסור לקנות בשביעית מנוכרי, ורק למכור לנוכרי פירות שביעית אסור (ועי' בספר משפטי ארץ פרק יב הע' 13). מכל זה ברור שלא יתכן שהחזו"א אמר ליו"ט ליפא לנהוג באופן סותר, מגוי אחד לקבל במתנה ומגוי שני לקנות בצורה רגילה. גם למסקנת הרב בן מאיר, לפי שיטתו שבעל השדה מעין זיתים היה יהודי, לא נהג יום טוב ליפא כהלכה, שהרי אין לתת במתנה פירות שקדושים בקדושת שביעית לנוכרי, ובפרט שהוא כותב "וגם התניתי עם בעל הכריין [היהודי לדעת הרב בן מאיר] שייתן לו במתנה, וכך הייתה, ואחר כך שילם לו" - והרי עדיף היה שהיהודי בעל הכריין יתן אותו במתנה ליו"ט ליפא עצמו!

אני מבקש להוסיף שמסקנותיו של הרב בן מאיר לא מתאימות לסיפורים הרבים שסיפר לי ולחבריי הרב פייבל שטינברג זצ"ל שהיה הגבאי של החזו"א איש, עת למדתי אצלו בישיבה הקטנה 'תפארת ציון' בבני ברק. אמנם אמירה אחת שסיפר בשם החזו"א מאוד קשורה לנושא: "פעם החזו"א איש אמר לי שזה שאנשים לוקחים חידושי תורה שלו ואומרים אותו בשמם על כך הוא סולח להם, אבל על כך שהם אומרים חידושי תורה שלהם בשמו על כך הוא לא סולח"...

בברכת התורה ולומדיה,

אליעזר צבי הכהן רייכמן

שלו' לידידי העורך שליט"א.

קראתי את תגובתו של הרב אליעזר רייכמן. את עיקרי הדברים כבר כתב הרב דוד מצגר ב'סיני' כרך קמח [תשע"ה], והשבתי לו ב'סיני' כרך קמט [תשע"ו].

אציין כאן בקצרה:

א. טענתו המבוססת על ויקיפדיה שבשנת תש"ה היהודים כבר לא גרו בעין זיתים והערבים עיבדו את קרקעותיהם, כנראה אינה מדויקת. אמנם יהודים לא גרו בעין זיתים, אבל הם המשיכו לעבד חלק מהקרקעות והמטעים שלהם, בין אם באופן ישיר ובין אם ע"י שליחים ושלוחים. תנועת 'השומר הצעיר', שגרעין שלה הקים מחדש את עין זיתים בשנת תש"ו, פעלה כדרכה להעצים את פעולתה, וקצת 'שינתה' את ההיסטוריה. אמנם בכל מקרה **אין לזה שום נפקא מינה**, שהרי קרקע של ישראל שערבי מעבד אותה היא עדיין קרקע גזולה של ישראל, ודינה ככל קרקע של ישראל.

ב. בנוסף, במאמרי הנ"ל הוכחתי ללא ספק שמדובר בקרקע של יהודי. גם הרב רייכמן עצמו בסוף תגובתו מתפלא מדוע ר' יום טוב ליפא עשה מה שעשה, שהרי אם מדובר בנוכרי אין בעיה לקנות ממנו ישירות את הכריין. והוא צודק. אם בעל השדה ערבי, והקונה ערבי, למה צריך ש"ערבי שיקבל את הכריין מן הבעל הכריין במתנה, וגם התניתי עם בעל הכריין שיתן לו במתנה, וכך היתה. ואחר כך **שילם לו בעד המתנה מכספו**? האם גם נוכרים מצווים שלא לסחור ולא למסור דמי שביעית אלו לאלו? אף לשיטות, שהחזו"א סובר כמותן, שאין קניין לנוכרי להפקיע מידי קדושת הארץ, ולכן יש קדושת שביעית בפירות שגדלו בקרקע של נוכרי - ודאי שהנוכרי לא מצווה, לא על הפקרת השדה, לא על שמירת קדושת הפירות, לא על איסור מסירת דמי שביעית לנוכרי [אף אם נאמר שהדמים שנותן נוכרי לנוכרי-אחר עבור פירות שביעית בכלל נתפסים בקדושת שביעית] ואפילו לא ליהודי שחשוד על השביעית! וראה זה פלא, ר' יו"ט ליפא הקפיד ביותר לגבי סחורה ומסירת דמי שביעית בין שני הנוכרים, אבל "אחר שהלך בעל הכריין מסר [הערב] לי לידי הכריין, ואני שלמתי לו" - כלומר בקניית החזרת לעצמו מהנוכרי השני לא הקפיד כלל. האם לדעת הרב רייכמן החזו"א שלח שוטה גמור לקנות עבורו חזרת?

אמנם, אם נאמר שבעל השדה הוא יהודי, הכל יתבאר. ראשית, לדעת הרב קלמן כהנא [חקר ועיון, שביעית, עמ' קסא-רסג] החזו"א אסר לקנות פירות מהבעלים שהם עצמם שמרו על פירות השביעית שלהם משום 'שמור ונעבד'. בנוסף, החזו"א ציווה את ר' יו"ט ליפא שלא יקנה ישירות מהחקלאי היהודי, וזאת משום שלדעת החזו"א אף אם הקרקע נמכרה והיא של גוי יש קדושת שביעית בפירות של נוכרי, ממילא הקונה עובר באיסור סחורה, או לפחות בלפני עיוור שמכשיל את המוכר באיסור סחורה. לכן ציווה החזו"א שהקונה מהחקלאי היהודי יהיה נוכרי. ואף

שיכל להורות שיקנו בדרך של הקפה וכדומה, כנראה שהחזו"א לא רצה לסמוך על היתרים אלו כיוון שהם הערמה גלויה וברורה, כי ודאי שדעתו של החקלאי 'ליתן מתנה' אך ורק עמ"נ שאח"כ 'יתנו לו מתנה חזרה את הכסף' [ראה בחזו"א סי' כז סעיף ז (ב'מכתב') טעם ג].

אבל גם בזה לא נמלטנו לגמרי מחשש לפנ"ע, שהרי **המענות שהנוכרי נותן ליהודי** ודאי נתפסים אצל היהודי בקדושת שביעית, וכאמור היהודי לא ישמרם בקדושתם. לכן אמר לנוכרי שיקבל את הכריין במתנה, וליהודי בעל השדה שייתן לו אותו במתנה, ואח"כ ייתן הגוי למוכר את המענות במתנה. וכיוון שמדובר במעשה של נוכרי ולא של ישראל סמך החזו"א על דרך זו [העדיפה ממכירה בהקפה] אף שיש בדבר הערמה הניכרת. לעומת זאת בקנייה של ר' יו"ט ליפא מהנוכרי לא הקפיד החזו"א כלל, והורה לר' יו"ט לקנות ממנו ישירות בלא צורך בהקפה.

ג. הרב רייכמן טוען שמה שר' יום טוב ליפא כתב 'והוספתי בשביל כבודו' מוכיח שפעל אחרת ממה שהחזו"א הורה לו, ומחזק טענה זו בכך שהוא גם כותב 'בטח כבודו רוצה לדעת איך עשיתי'.... הדברים לא נכונים. מכל המכתב מוכח שר' יום טוב ליפא מעריך את החזו"א [בסופו הוא אף מבקש שיתפלל על אשתו], וברור שהוא לא העלה בדעתו כלל לשנות ולו בפסיק קטן ממה שהורה לו החזו"א. המשפט המלא במכתב הוא כך: "אני חשתי ולא התמהמהתי והלכתי לכפר עין זיתים **ועשיתי כמו שכ"ק כתב לי**, והוספתי בשביל כבודו הרמה וחשקות לבו הטהור במצווה, לא רציתי לקחת מן הבא לידי אלא רק ישר מן (הכרם) [שדה] נתעקר מן האדמה ותיכף ומיד שמתי את הכריין בכלי כשר שלי". אני הדגשתי את המילים 'ועשיתי כמו שכ"ק כתב לי', והרב רייכמן הדגיש את המילה 'והוספתי'. אבל ברור מהמכתב שמה שר' יום טוב הוסיף הוא שהוא לא לקח סתם כריין 'מן הבא לידי', אלא בגלל 'כבודו הרמה וחשקות לבו הטהור במצווה' הלך וטרח בעצמו להשיג כריין 'רק ישר מן הכרם [המהדיר תיקן ל'שדה', אולי כדי שלא תהיה בעיה של כלאי הכרם] נתעקר מן האדמה ותיכף ומיד שמתי את הכריין בכלי כשר שלי', כריין עם שורשים עבים וטובים. זו התוספת שהוא עשה ועליה הוא מספר לחזו"א, ולא חלילה תוספת 'הלכתית' על ההוראות של החזו"א, בהן פעל בדיוק 'כמו שכ"ק כתב לי'. הוא תרגם את הנחיות החזו"א לפעולות מעשיות, והסביר לו איך הוא עשה את זה.

לכן עומד אני על דעתי שבמקרה זה סמך החזו"א על היתר המכירה, כפי שהוכחתי שדעתו שבדיעבד או בשעת צורך גדול ניתן לסמוך עליו, ולא כפי שמקובל בדעתו של החזו"א.

יהושע בן מאיר

שלום וברכה.

הרב בן מאיר שליט"א סובר סברות כדי להוכיח מה בדיוק אמר החזו"א לר' יו"ט ליפא. לדעתי דבריו דחוקים ורחוקים ויש הרבה מה להשיב עליהם, והבוחר יבחר. לדוגמא, הרב בן מאיר כותב שאחרי קבלת החזרת מהמוכר נתן הגוי למוכר את המעות במתנה, אך יו"ט ליפא מספר לחזו"א שהגוי שילם בעד המתנה מכספו, כך שמדובר בתשלום ולא במתנה. קשה לדיוק מתוך הדברים האלו מה בדיוק ביקש החזו"א ומה עשה בפועל ר' יו"ט ליפא, ולכן אין בדיוקי הדיוקים ממש. כמו כן לא הבנתי את מה שכתב הרב בן מאיר שיום טוב ליפא "תרגם את הנחיות החזו"א לפעולות מעשיות, והסביר לו [לחזו"א] איך הוא עשה את זה". למעשה מודה אם כן הרב בן מאיר שיום טוב ליפא עשה פעולות מעשיות מדעתו לפי הבנתו את הנחיות החזו"א איש, ולכן כתב "בטח כבודו רוצה לדעת איך עשית". שוב - אם יו"ט ליפא פעל בראש גדול, והוא צריך להסביר לחזו"א איש מה עשה - אין כלל אפשרות ללמוד מפעולותיו המעשיות מה אמר לו החזו"א איש לעשות, בפרט שיש סתירות בין המתנה מהמוכר הראשון לקנייתו מהערבי השני. ובעיקר לא אוכל שלא להעיר על טעות עובדתית: אין ספק שדבריי שבשנת תש"ה לא גרו יהודים בעין זיתים, והערבים עיבדו את קרקעותיהם, נכונים ומדויקים, כפי שיוכח לכל מי שיבדוק במקורות ההיסטוריים, ואי אפשר לדחות עובדה מבוססת באמירה 'כנראה שהדברים אינם מדויקים'.

אליעזר רייכמן

'יבוא הנס מכל מקום' - שיטת מרן הרב קוק זצ"ל

במאמרי "יבוא הנס מכל מקום" שהתפרסם בגיליון הקודם של 'המעין' (גיל' 224 שבת תשע"ח עמ' 27 ואילך) השארתי בסימן שאלה (בעמ' 38) את עמדת הרב קוק בעניין השאלה כיצד יתכן שמדינת ישראל הוקמה בעיקר ע"י יהודים שאינם שומרים מצוות. לא היעדר התשובה הטרידה אותי, אלא חוסר השאלה. הראיתי כי בכתבי הרב זצ"ל ניתן למצוא תשובה מדוע "אתחלתא דגאולה" בדורנו נוהלה בעיקר ע"י חוגים שאינם שומרי תורה ומצוות, אבל לא מצאתי כי הרב מעמיד את השאלה במלוא חריפותה'. בינתיים קיבלתי כמה תגובות המצביעות על עמדת ברורה יותר של הרב ממה שכתבתי, אם כי עדיין ללא הצגת השאלה על ידו. להשלמת התמונה אני מביא כאן את עיקרי הדברים.

1 בכמה מקומות הרב מציין כי תהליך הגאולה לוטה בערפל, ומדמה את תחילת התהליך לשיבת ציון בבית שני, שהתחילה מהצהרת כורש שכבר הנביא ישעיה מנבא עליו, "אבל בסופה של ההסתרה תעלה ותבוא ההופעה האדירה... אור חדש אשר על ציון תאיר..." (ראה בעיתון "התור" תשרי תרצ"ד, והורחבו הדברים בספרו של רמ"צ נריה 'מועדי הראיה', כפר הרואה תשנ"א, עמ' תיט ועמ' תג).

א. הרב יצחק קופמן היפנה אותי לשני מקורות. האחד הוא הקדמת הרב ל'שבת הארץ', שם נאמר: "... אבל במידת התמלאות הסאה של גערת ד' ותוכחתו, שהיא מרקה לא רק את היחידים - שהם שבו ברובם בימי הגלות הראשונים - כי-אם את רוח האומה בכללה, ותרומום איתו יחד את רוח הארץ אשר נשפל בימי הרעה, - במידה זו החלו דרכי ציון האבלות לבקש את תפקידן. העם אשר נעזב מהן החל לחשוב על דבר חפץ שובו אל עריו ואל ארצו, למצוא שמה חיים שלמים, חיים הממלאים את כל הפגום מצד החומר והרוח גם יחד. רק זה מקרוב החל הרוח לפעם, במסותרים בא, עוד סתר-פנים לו, מיודעיו הרבים לא יוכלו להכירו ויודעיו לא חזו ימיו. אף אם נראה מראשית צמיחתו בחזון-לב לקדושי רוח - ראוהו ולא הכירוהו בעוזו וממשותו, עד אשר במסיבות התהפך והנהו הולך ונגלה. השדרות הקרובות יותר לחפצים חומריים הינן ראשונות להכיר את פעמיו. תכונתו, המלאה עניין לחפצים חומריים, חפץ הארץ, העבודה, הסדר והמשטר החברתי, לא זרה היא לרוחם כמו לרוח בני עליה המיוחדים של עם ממושך וממורט, אשר שכח חיים ונשה טובה..." במילים אחרות: תהליך הגאולה מתחיל בצד החומרי - ארץ, עבודה, משטר חברתי, וביחס לאלו "השדרות הקרובות יותר לחפצים חומריים הינן הראשונות להכיר את פעמיו... לא זרה היא לרוחם כמו לרוח בני עליה..." ההסבר הזה קרוב להסבר השישי במאמרי הנ"ל, וכפי שהבאתי שם מדברי הרב באגרות ראייה ג תקעא. היהדות הדתית התנתקה בגלות מחיי החומר, ודווקא הרחוקים מתורה היו קרובים יותר לזה, ובנין החומר קודם לבנין הרוח.

הרב מאריך ברעיון זה גם במאמרו הידוע "המספד בירושלים" (מאמרי הראיה עמ' 94), הספדו המפורסם על הרצל, בו הוא אומר כי תקופת משיח בן יוסף היא חזיון הציונות בימינו המבטאת את הכח הלאומי-חומרי, אך הציונות יכולה להצליח רק במידה שהיא תכשיר את הופעת הכח הנשמתי-רוחני, היא תקופת משיח בן דוד.

ב. במקור השני, 'עין איה' על ברכות אות רנב, הרב שוב עומד על תרדמת הגלות של שלומי אמוני ישראל, שדווקא הרחוקים קדמו להתעורר ממנה, ובלשוננו: "בהתנער כח העם זה הוא כלל גדול, קליפה קדמה לפרי, עזי מסגי בריש עדרא..." יחד עם זאת הוא מבקר קשות את התרחקותם של אחינו הרחוקים מדרך הקודש, ולדבריו בסופו של דבר רק שלומי אמונים יזכו לגאולה השלמה. למרות אריכותו של הקטע איני יכול להשמיט משהו מפנינה יקרה זו, ואני מדגיש את המשפטים החשובים שבו:

"הגלות הנדמה ללילה והגאולה שנמשלה ליום ביניהם יש מעבר, מתחלת בעמוד השחר ואח"כ הולכת לאור, וכבר משלו חכמים ז"ל תשועתן של ישראל לשחר שהולכת ומאירה קמעא קמעא. חשכת הגלות הביא בהכרח ערבוביא גדולה, חשכה של דעות מחסרון דעת אלקים לאמיתתה, "אין עוד נביא, ולא אתנו יודע עד מה". הכוחות הכלליים הלאומיים נחלשו מעוצר רעה ויגון, הנה בהתנער כח העם זה הוא כלל גדול,

קליפה קדמה לפרי, עזי מסגי בריש עדרא, וברייתו של עולם מעיקרא חשוכא והדר נהורא. ההתרגשות הבאה בעקבא דמשיחא מהראשונים המתחילים להרגיש ביותר כובד הגלות ומרירות חשכתו, מה שלא ניתנה הרגשה כזאת בכללות העם בטרם באה מועד לעקבא דמשיחא, נמצאים בתחילה המתנשאים להעמיד חזון ונכשלים, מבקשים עצות להקל עול הגלות וסבלו גם בתת כופר של פריקת עול תורה ומצות, של שם ישראל אורו והודו, ישועת ד' אשר תשגבהו ותורת אל חי אשר בקרבו בעמוד השחר. מי ישארו בריאים, מי ישארו אנשי אמת דבקים בד' אלהי ישראל באמת ותמים, אותם המעבירים מעיניהם כל אותם ההרגשות המרות של צער ומרירות הגלות, העושים עצמם בבחירה שכלית הטובה ישנים בעת רעה ההיא, בראותם המתאמרים למרגישים את ענות הכלל מבקשים עצות להוותו. המה יוסיפו כח ועצמה אל כלל האומה, כי יעבור זעם והעניינים יתבררו במסה הזמן. אז תתעורר מהפכה שחשכת האור המועט של עמוד השחר תעבור, כי יבוא האור במידה יותר גדולה. אז אותם המתנשאים הראשונים, שישארו כפסולת בגוף האומה להרבות מכאוביה, להשריש בה כל מידה רעה ושכחת שם ד', המה יצאו ממנה לאיטם, יתפרדו ויתבלעו בין גויי הארץ. היציאה הזאת בעמוד השחר היא מעמדת את הגוף הכללי על טהרתו ובריאותו, אז יופיע האור ביותר תוקף, ויגלו מוסדות המכשולים של המתנשאים הראשונים שהשחיתו דרכם, ותבוא ההתעוררות הכללית להיות קרובה יותר לאור האמת הלך וקרוב, עד שתהיה ההרגשה הכללית היותר קרובה אל הגאולה הרגשה פנימית של תשובה שלמה לד' אלהי ישראל, לבקשו בכל לב ובכל נפש, ללכת בדרכיו ולשמור מצוותיו עם כל קניית הקניינים הנחוצים לעם חי העומד לשם ולתפארת בארץ, "לברית עם ולאור גויים", לרכוש לו מרכוש גבורת נפש ואומץ לב ועושר מדעים שימושיים רבים, המתלווים אל העושר הרוחני המיוחד לישראל, עושר אור ד' ודעת דרכיו, שכל אלה יהיו הכנות לצאת "כנוגה צדקה וישועתה כלפיד יבער, וראו גויים צדקך וכל מלכים כבודך וקורא לך שם חדש אשר פי ד' יקבנו", שבאים רק אחרי חבלי משיח הקדומים, חבלים גשמיים ורוחניים. שההצלה הכללית תבוא ע"י השינה של חלק המעולה המתייחד רק בפנימיותו מבלי להרגיש כל אשר מסביב וחוצה לו, ובפנימיותו ימצא מנוחה כי טוב בד' אמות של הלכה, שמיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא הם בלבד. ולערך ההרגשות החיצוניות הבאות מן החוץ, המגבירות את חפץ החיים הטובים עלי אדמות, המרגישות את החיים העליזים של כל העמים עם כל המון חמודותיהם, אפילו אותם שאין בהם כל רע מצד עצמם. זמרא מנא לן דאסיר, "אל תשמח ישראל אל גיל כעמים". "אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק"!!!... והחשכה של הגלות הולידה בזה ערבוביא ושנאת אחים, וההכרה של חברו הרחוק ד' אמות שתבוא ע"י אור המזרח דברק ברקאי, תביא עמה זמן ק"ש להכריז את הקריאה הגדולה ד' אחד, ועמה תולדתה כיוצא בה מי כעמן ישראל גוי אחד."

ג. למקור אחר הופניתי ע"י ר' איתיאל אמיתי. ב'אורות התשובה' יב, יב הרב חוזר על הרעיון בנימה אופטימית יותר, ונותן תקווה גם לרחוקים שיתקרבו. וז"ל: "...כאשר המחשבה צריכה לקנות לה בסיס חומרי, דרכה לרדת ממעלתה. בפרק כזה הנה היא מושלכת לארץ, ופריצים באים בה ומחללים את קדושתה. אבל עם זה מתרבים אוכלוסיה, והתגלות האומץ החומרי הולכת ונוספת. הדברים הולכים כך עד בוא התור, שמתעוררים עדיני הלב חמושים בכח צדקת ה', והם עולים עד ראש הפסגה... מכניסים בה את הטוהר שבנשמתם... ומתוך כך, זו המחשבה הכללית בעצמה, שמפני מאוביה הרוחניים, מדקירת הקוצים הסובבים אותה, היא מוטלת עייפה בחולשת כח... מתעוררת היא ומתחלת להשפיע על כל הניגשים אליה טל חיים בהוד גבורה מפנימיותה, ואז מתעלים בעילויה כל הדבקים בה. וגם אותם אשר דבקו בה בימי עוניים הרוחני, אשר ע"י זדון ושובבות רשע סרו מהדרך הראשית הסלולה... גם הם מתעלים עמה, שבים על ידה בתשובה בהירה ועליונה... המחזה הזה בוא יבוא ולא יאחר... ועמה יעלו כל המחזיקים בכנף מעילה, הקרובים והרחוקים, לתחיית אמת ותשועת עולמים"³.

נשוב כעת לשאלתנו: מדוע הרב לא הציג את השאלה הזו במלוא חריפותה? אך האמת היא שיתכן שאין מקום לשאלה זו. בדרך כלל שאלות כאלו דורשות פרספקטיבה, מרחק של זמן או מקום, ורק אז אפשר לשבת בנחת, לשאול ולנתח. הרב חי בעין הסערה, כאשר ההתרחשות ההיסטורית בעיצומה. הוא רואה בבת אחת את החיוב והשלילה שבתהליך, כפי שראינו בדבריו ב'עין איה'. באגרת אחת הוא קורא לחלוצים-אחים חביבים-שנואים⁴. יתר על כן, אולי הוא קיווה שהשינוי המיוחל יבוא מיד. הוא הרי אף ניסה להקים את תנועת 'דגל ירושלים' שתשפיע מרוחה על תהליך הגאולה. במצב כזה הרב רק מסביר את התופעה תוך כדי התייחסותו לתהליך הגאולה כולו, ולא מייחד פרק נפרד לשאלת אפשרות הגאולה ע"י רחוקים.

אמנם במחשבה נוספת נראה לי שהרב פשוט צפה תמיד קדימה, אל פני העתיד, ויחד עם ראיית ההווה על כל נפתוליו ראה גם מול עיניו את הגאולה העתידית. יתכן שבעיניו הצבת השאלה על אפשרות הגאולה ע"י רחוקים נובעת מראיה חלקית של התמונה, בעוד שהוא התייחס למה שקרה בימיו כמבוא והקדמה וחלק מן החזון הלאומי כולו.

איתמר ורהפטיג

3 ראה עוד 'מועדי הראיה' לרמ"צ נריה עמ' שעט.

4 ראה מאמרו של הרב "על במותינו חללים" בקובץ התורני-מדעי "זכרון", ירושלים תש"ה, עמ' ה, ובמאמרי הראיה עמ' 91.